

ANALIZA IN POUSTVARJANJE FOLKLORNEGA DOGODKA Z VIDIKA UČENCEV

Prispevek se nanaša na uresničevanje ciljev slovstvene folkloristike v devetletni osnovni šoli, in sicer pri predmetu slovenščina v tretjem triletju in pri izbirnem predmetu šolsko novinarstvo. Pri obravnavi se omejuje na analizo oz. obravnavo folklornega dogodka, predvsem kar se tiče zapisa le-tega. Izpostavlja vprašanja, na katera moramo odgovoriti, če hočemo zapisati folklorni dogodek. Ob dveh osnovnošolskih besedilih predstavi možnosti zapisa in obravnave folklornega dogodka na treh ravneh. Predlaga izhodišča za delo pri pouku v osnovni šoli, kar se tiče motivacije in poustvarjanja. Ob slednjem razmišlja o meji med performansom in folklorizmom. Ukvarjanje s slovstveno folkloro v osnovni šoli naj bi oblikovalo pozitivnejši odnos do nje, zato je dobro globino ciljev zastaviti glede na okoliščine usvajanja le-teh.

cilji slovstvene folkloristike v osnovni šoli, folklorni dogodek, analiza, kontekst, tekstura, tekst, izbira znakov za zapis, motivacija, poustvarjanje, folklorizem

The following contribution is based on realisation of the pedagogical aims of literary folklore in nine-year primary school, within Slovene classes in the third triennium as well as in the optional subject school journalism. This contribution focuses on analysis of the folklore event, especially on its written record. It poses the questions that have to be answered if we want to produce a written record. On the basis of two primary school texts it represents the options for recording in writing and discussing the folklore event on three levels. It proposes starting-points for primary school lessons for motivation and recreative work, the latter involving reflection on the dividing line between performance and »second hand folklore«. Being involved in the study of literary folklore in primary schools should help create a more positive attitude towards it, so it is good to set the scope of goals according to the circumstances in which they are being achieved.

aims of the study of literary folklore in primary school, folklore event, analysis, context, texture, text, choice of written symbols, motivation, recreating, »second hand folklore«

1 O zapisu folklornega dogodka

1.1 Na zapis folklornega dogodka (FD) se v učnem načrtu za slovenščino v 3. triletju vežeta dva funkcionalna cilja pri obravnavni umetnostnih besedil, in sicer učenci v 7. razredu »v skupini sodelujejo pri zapisovanju in zbiranju ustnega izročila¹ (pripovedke, bajke, anekdote)« (UN 2002: 87); v 7., 8. in 9. razredu pa »po pripovedih starejših pišejo njihove resnične zgodbe iz preteklosti« (UN 2002: 87). Ob obravnavi neumetnostnih besedil lahko uresničujemo cilja: »narečno besedilo

prevedejo v knjižni jezik in prepoznajajo razlike v izreki in besedju« (UN 2002: 72). Kot temeljni standard znanja ob zaključku 3. triletja beremo, da »učenec nave-de razlike v izreki in besedju knjižnega jezika in svojega/drugega narečja« (UN 2002: 122). Med izobraževalnimi cilji, ki jih lahko povežemo z zapisom folklornega dogodka, najdemo žanre basen, pripovedka, bajka in anekdota.

Opazimo lahko, da so učni cilji pri pouku slovenščine široko zastavljeni in da je njihova globina prepuščena učitelju. Drugače je pri izbirnem predmetu šolsko novinarstvo, kjer so cilji natančnejši in sežejo globlje v stroko. Z zapisom folklor-nega dogodka sledimo v učnem načrtu splošnim¹ ter razčlenjenim funkcionalnim in izobraževalnim ciljem. Med razčlenjenimi poudarimo tiste, ki so vezani na zapis folklornega dogodka:

narečno in slengovsko besedilo »prevedejo« v knjižni jezik in obratno, sestavijo slovarček besed in frazemov iz svojega narečja ali slenga, [...] s pomočjo magnetofonskih posnetkov fonetično zapisujejo folklorne pripovedi in jih »prevedejo« v knjižni jezik, spoznavajo slovstveno folkloro in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja na terenu, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja, [...] zapisujejo krajša folklorna besedila (pregovori, reki, uganke, zabavljivke, šale, anekdote, lirske pesmi, grafite ipd) in jih preučujejo ter urejajo, zapisujejo daljše pripovedi (spomini, povedke, bajke, legende, pravljice, epske pesmi ipd.) in jih preučujejo ter urejajo, [...] zapisujejo ledinska imena ali priimke in preučujejo njihov izvor, [...] komentirane zapise slovstvene folklore objavljajo v različnih medijih, [...] sestavljajo svoj slovarček neznanih besed.

Poudarjeni cilji so hkrati tudi standardi znanja. Zadnji cilj je v standardih natančneje opredeljen, saj govori o treh folklornih besedilih. Dodan je še cilj o poznavanju strokovnega izrazja s področja slovstvene folkloristike – ta izhaja iz razčlenjenega izobraževalnega cilja.²

1.2 Na folklorni dogodek se pripravimo,³ se ga udeležimo, ga s tem soobli-kujemo, doma zapišemo in ga analiziramo. Glede na to, kaj vse naj bi vsebovala

¹ V učnem načrtu je še vedno zapisan izraz »ustno izročilo«, čeprav ga stroka slovstvena folkloristika zavrača in predlaga pojem slovstvena folkloro. Utemeljitev glej v Stanonik 1991: 79–94.

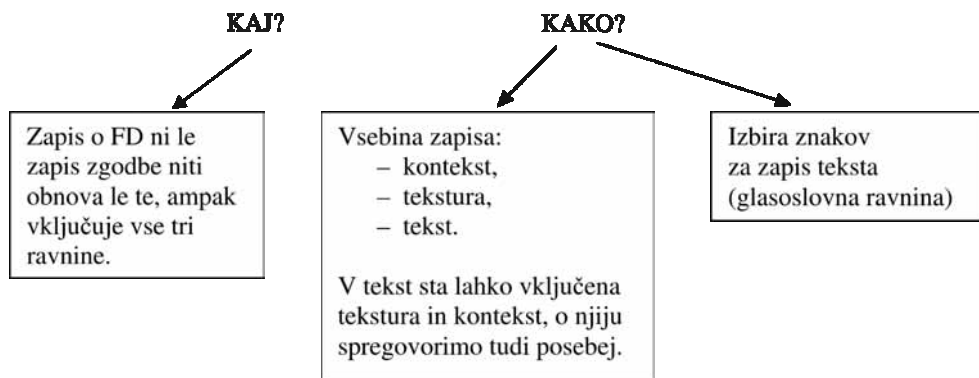
² Z zapisom folklornega dogodka bi lahko povezali naslednje splošne funkcionalne cilje učnega načrta izbirnega predmeta šolsko novinarstvo: ustvarjajo razredni in šolski časopis, objavljajo svoje prispevke v mladinskem tisku, njim namenjenih rubrikah v časopisih, posebnih oddajah radijskih postaj, s prispevki se odzivajo na razne slovstvene razpise, se uvajajo v raziskovanje jezika in književnosti, spoznavajo osnove in temeljne metode znanstvenega raziskovanja jezika [...], proučujejo raznolike socialne vrste jezika, posebej slovenska narečja in interesne govorice, spoznavajo slovstveno folkloro in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja, pridobivajo gradivo slovstvene folklore na terenu, uporabljajo priročnike, leksikone, slovarje. Da učenci spoznavajo slovstveno folkloro in se usposablajo za njeno zbiranje in raziskovanje, je izobraževalni cilj. Povzeto po UN 2003: 33–46.

³ Izobraževalni cilji za doseganje ciljev slovstvene folkloristike v učnem načrtu za izbirni predmet šolsko novinarstvo: »Učenci spoznavajo slovstveno folkloro in se usposablajo za njeno raziskovanje. Pridobivajo temeljne pojme iz slovstvene folkloristike in uporabljajo naslednje izraze: slovstvena folkloro: pregovori, reki, uganke, zabavljivke, šale, anekdote, lirske pesmi, spomini, pripovedke, bajke, legende, pravljice, epske pesmi, grafiti, informator, kulturna dediščina« (UN 2002: 39).

sodobna analiza folklornega dogodka, se pripravljamo pri pouku. Izhajamo iz načela od malega k večjemu, od znanega k manj znanemu. Glede na učni načrt obravnavamo folklorna besedila in ponovimo njihove vrste (pesem, proza) ter različne žanre (pravljica, povedka, bajka, basen). Spoznamo nekaj teoretičnih pojmov; npr. slovstvena folklor, slovstvena folkloristika, folklorizem, folklorist, folklorem, tekst, tekstura, kontekst. Ob zbirki Glasovi ali drugem podobnem gradivu se seznanimo s **sodobnim zapisom** zbranega folklornega gradiva (izberemo tisto, ki prinaša gradivo iz naših krajev). Po poslušanju in branju učenci prepoznajo lastnosti zapisa in zapise med seboj primerjajo. Temeljito seznanimo učence z vsebino in načinom zapisa in analize folklornega dogodka. V pričujočem članku govorimo le o zapisih **folklornih pripovedi**, ki jih je med vsemi žanri najtežje zapisati. Pesem in različni folklorni obrazci niso tako močno podvrženi spremembam, kot so pripovedi, ki so vedno vpete v folklorni dogodek in tako močno odvisne od pripovedovalca in okoliščin. M. Stanonik (1984: 40) pravi, da »še vedno ostaja dejstvo, da je zapis(ovanje) prozne folklore neke vrste poustvarjanje. Pesem je mogoče zapisati, prozo/pripoved pa je treba napisati. To je velik razloček.«

1.3 Ko se odločamo o zapisu folklornega dogodka, sta pred nami dve vprašanji: kaj zapisati in kako zapisati.

VPRAŠANJE ZAPISA IN ANALIZE FOLKLORNEGA DOGODKA (FD)

Sodobna obravnava FD poteka z vidika procesa. Udeleženci tega procesa so PRIPOVEDOVALEC/informator/pevec, PRIPOVED, POSLUŠALEC/zapisovalec. Vsi trije tvorijo FD, zato nas ne zanima le zapis folklornega besedila (povedke, pravljice), ampak **zapis folklornega dogodka v celoti**, pri čemer govorimo o treh ravninah zapisa: KONTEKSTU, TEKSTURI IN TEKSTU (Stanonik 1982/83: 71–78). Tak zapis vključuje besedilne in nebesedilne sestavine. Folklorni dogodek

⁴ V 2. poglavju učbenika za izbirni predmet šolsko novinarstvo nam avtorica (Stanonik 1999: 85–89) svetuje, kako postati folklorist/folkloristka.

je enkratno dejanje in vsaka pripoved slehernega pripovedovalca je samosvoja. Razlike so opazne na vseh ravnanjih, zato je potrebna enakovredna obravnava le-teh.

Kontekst pojmuje kot družbeni okvir (Stanonik 1982/83: 74), v katerem se udejanji FD. Razumemo ga kot ozračje, ki se ustvari in vlada, glede na prostor, čas in družbo. Prvi stik z informatorjem je pomemben, saj se na njegovi osnovi ustvarijo zaupanje, simpatija, radovednost, želja po sodelovanju ali ravno nasprotno. Okoliščine ustvarijo razpoloženje, in to oblikuje izbor pripovedi in način pripovedovanja. Pripovedovalec se prilagaja poslušalcem, glede na njihov odziv (reakcije, pripombe) krajša ali daljša besedila in sproti izbira način pripovedovanja – izkušnje kažejo, da se pripovedovalci hitro sprostijo pred osnovnošolsko mladino. Ker iščejo učenci informatorje najprej pri starših, starih starših in drugih sorodnikih, sosedih in znancih, imajo pri oblikovanju FD prednost, saj so vključeni v domače okolje.

Tekstura različnim teoretikom pomeni različno. Folklorist Alan Dundes v pojem teksture uvršča jezikovno izražanje, naglaševanje, višino glasu, intonacijo, onomatopoeičnost. Benju Amosu pomeni način interpretiranja: ritmični govor, recitativ, intonacija. Heda Jason govori o gramatični strukturi besedila, njegovih prozodičnih potezah in stilu na ravni stavka in verza. Dodaja pojem dramatisacija teksture, pri čemer misli na interpretacijo besedila oziroma vprašanje izvedbe, »performance« (povzeto po Stanonik 1994: 58–75). M. Stanonik (1982/83: 75) pravi, da je to način interpretiranja, in sicer gre za »neke vrste ugledališčenje, ki sproti vsrkava vase reagiranja sprejemalcev in se odziva nanje, bodisi negativno ali pozitivno«.

Vprašanje konteksta in teksture je povezano z zapisom, in sicer, kaj vse in kako zapisati, da bodo čim bolj zajete okoliščine in živa izvedba. Obe ravnini lahko delno vključimo v tekst. Teksturo v tistem delu, ki mu pravimo statični del, in jo imenujemo jezikovna tekstura. Analiza le-te nam nudi vpogled v jezikovno strukturo besedila – teksta (Stanonik 1982/83: 61). O dinamičnem delu teksture ali dramatisaciji teksture,⁵ ki je vidna le ob prisotnosti izvedbe, je potrebno spregovoriti zunaj teksta na način didaskalij. Tako zapišemo tudi večino konteksta; v tekst ujamemo le kakšno pripombo, mnenje, zato da besedila ne trgamo preveč.

Da bi lahko bil naš zapis čim natančnejši, »kakor prihaja iz ust pripovedovalca« (Stanonik 2001: 356, povzeto po Štrekelj 1887: 628–630), FD posnamemo. Učenci se veselijo dela s pripomočki, kot sta diktafon in video kamera, vendar redki vztrajajo do konca, ko je potrebno folklorni dogodek zapisati. Tako pri pouku slovenščine, nekoliko drugače v zunajšolskih dejavnostih in pri dodatnem pouku slovenščine, kjer je več interesa in več časa tudi za učiteljeve spodbude.

Ko govorimo o tekstu, mislimo na zapis posamezne različice/variante besedila, v katerega sta delno vključena tekstura in kontekst.

⁵ M. Stanonik (1982/83: 75) poudarja pomen ozavestitve dramatisacije teksture, »saj šele ta bistveno omogoča razmejevanje slovstvene folklore, na eni strani do včrkovanih literarnih pojavov in na drugi do etnoloških pojavov kot takih«.

2 Primer zapisa in analize folklornega dogodka

2.1 Besedilo je nastalo kot rezultat dela pri pouku slovenščine v 7. razredu. Učenci so zapisali pripoved staršev o času, ko so oni obiskovali osnovno šolo. V navodilih so bili opozorjeni na zapis izvedbe in okoliščin pripovedovanja. Zapis sedmošolke:⁶

To mi je povedala mama. Zgodba je kratka, ker ni imela veliko časa. Iz osnovne šole se spomni športnega dne ko so se sankali po enem hribu za šolo.

Ko smo pršli do vrha smo bli fejest zmatrani in smo koma čakali, da se s sankami spustimo dovta v dolino. Sneh na cesti je biv tk dov povežen, da se je svetva ko gvaž. Osedli smo se na sanke in tekma se je začeva.

K. G., 7. b

Učenka je na kratko spregovorila o načinu in okoliščinah povedanega. Uvod je zapisan v knjižnem jeziku, tekst pa je zapis ubesedovalnega govorjenja. Kar se tiče glasoslovnega vidika, je tekst pomanjkljivo zapisan; učenka ni prepoznala polglasnikov niti dvoglasnikov. Izkušnje pri pouku kažejo, da učenci v 7. in 8. razredu polglasnika v večini ne prepoznajo, tudi devetošolci redko, čeprav prepoznavanje le-tega povezujemo s ciljem v 5. in 6. razredu, ko učenci »navedejo samoglasnike in soglasnike SKJ, ločijo pojma glas in črka ter se zavedajo delne nesimetrije v njunem razmerju« (UN 2002: 43). Tudi prepoznavanje dvoglasnika je prej izjema kot pravilo. Učenka pa se je dosledno odločila za zapis črke v za glas u. Zapisu manjka ločilo in neustrezno je uporabljena beseda enem (bolje nekem). V zapisih govornega jezika učenci delajo podobne napake, kot če pišejo v knjižnem jeziku.

2.2 Več pozornosti lahko posvetimo zapisu pri izbirnem predmetu, v zunajšolskih dejavnostih in pri dodatnem pouku slovenščine.

2.2.1 Primer zapisa FD – tekst, tekstura, kontekst⁷

Naša družinska srečanja postanejo zanimiva, ko se nam pridruži stric. Pred kratkim je prestopil abrahama in od rojstva živi v Mežici. Nekaj časa nas poslušá, potem pa se spomni zgodbe ... pogovor steče naprej in on se spomni druge zanimive in večinoma šaljive zgodbe iz preteklosti sokrajanov. Vedno govori mirno, nekoliko zadržano, ker ne mara izstopati. Ob najzanimivejšem delu zgodbe se mu na obrazu pojavi nasmešek in hitro izgine. Poslušam ga že nekaj let in redko pove isto zgodbo, tako da nosi v sebi pravo zakladnico.

⁶ Glasoslovni pojavi so podčrtani, posebno besedje je označeno s poševnim tiskom.

⁷ Besedilo folklornega dogodka je nastalo v recitacijsko-dramskem krožku v šolskem letu 2005/06. Da bi v zapisu ločili tekst, teksturo in kontekst, smo izbrali navaden tisk za zapis teksta, podčrtan za zapis teksture in ležeč za zapis konteksta.

STA SE SREČAVA

Štuə je bvo riəsn¹ ... Səmo ne kòmo prajt!

Sta pa bva što ana dva, što gəra v Koprivni sta bva doma – saj tam še živijo, otroci pa vnuki, vəda, ti ne poznaš – je pa, vəda, on šou mavo lumpat² ... Je sobota bva, si je pa mavo bol pərvošo. Zutra ga še koj³ ni bvo, se je pa naprajva gər pa šva sama v cerko.

Pa gre douta⁴ po stazjo, naenbart⁵ pa on naproti vəs en zmartran⁶ pa skuštran. Pa reče ona: »Nooooo jaa!!« On pa: »Jà nò!?!« Pa sta šva vsak səbi naprej – ona v cerko, on pa duəmo.

Včas se je bolj na kratko spravhat, al?

Mežica, oktober 2005

¹riəsn – res

²lumpat – pijančevat

³koj – vedno

⁴douta – dol

⁵naenbart – naenkrate

⁶zmartran – utrujen

Pri analizi teksta in jezikovne teksture si lahko pomagamo z literarnovednim instrumentarijem, tako da z učenci analiziramo sestavo (tema, snov, motiv, sporočilo), notranjo (epičnost, liričnost, dramatičnost; pripovedna strategija, vloga premege govora, zaviralni momenti ipd.) in zunanjo formo teksta, spregovorimo o obliki in žanru. Npr.: pripoved je anekdota o možu, ki rad pogleda v kozarec. Po prekrokani noči se utrujen vrača domov in sreča ženo na poti v cerkev. Ženina pripomba je blaga (izraža njeno potrpežljivost ali vdanost v usodo), možev nervozni odgovor pa učinkuje smešno, saj gre za igro besed in glasu. V zapisu zunanje forme je veliko zapisovalčevega dela in tako je analiza jezikovne teksture odvisna predvsem od jezikovne pozornosti in znanja opazovalca oz. zapisovalca, od njegovega čuta za sprejemanje in dojemanje pojavov. Posnetek je potrebno poslušati večkrat in se odločiti o ločilih ter besedilo členiti na uvod, jedro, sklep. Učenci najhitreje opazijo **drugačnost besedja** in ob tem »uporabljajo sodobne jezikovne priročnike« (UN 2002: 72), posebej SSKJ v elektronski obliki. Ugotavljajo posebnosti govornega jezika⁸ (običajno neknjižnega) v besedju – zaznamovanost besed, prevzete besede; besede zapišejo tudi posebej pod besedilom in jim dodajo slovarski pomen. Ugotavljajo skladenjske, oblikoslovne in druge lastnosti govora posameznega govorca. Lastnosti govornega jezika tudi najlažje prepoznajo s primerjavo, tako da »narečno besedilo prevedejo v knjižni jezik in prepoznajo razlike v izreki in besedju« (UN 2002:72). Če učenec s primerjanjem usvoji določen pojav, gre za višje procese znanja.

⁸ Posebnosti neknjižnih vrst jezika in ubesedovalnega govorenja primerjamo z ugotovitvami slovenske slovnice (Toporišič 1984: 27–28, 503–505 in 2000: 14–35).

2.2.2 PRIMERJAVA besedila – priredba (nadnarečni zapis)⁹ : prevod v knjižni jezik

STA SE SREČAVA
SREČALA STA SE

Štuə je bvo *riəsn*¹ ... Sàmo ne kòmo prajt!

To je bilo res, samo ni treba komu povedati.

Sta pa bva što ana dva, što gəra v Koprivni sta bva doma – saj tam še živijo, otroci pa vnuki, vəda, ti ne poznaš – je pa, vəda, on šou mavo *lumpat*²...

Sta bila dva tu zgoraj v Koprivni doma – tam še živijo otroci in vnuki – in je šel malo popivat.

Je sobota bva, si je pa mavo bol pərvošo. Zutra ga še *koj*³ ni bvo, se je pa naprajva gər pa šva sama v cerko.

Bila je sobota in si je privoščil malo več. Zjutraj ga še vedno ni bilo domov, ona pa se je spravila in šla sama v cerkev.

Pa gre *douta*⁴ po stazdi, *naenbart*⁵ pa on naproti vəs en *zmartran*⁶ pa skuštran. Pa reče ona: »Noooo jaa!!« On pa: »Jà nò!?!« Pa sta šva vsak səbi naprej – ona v cerko, on pa duəmo.

Pa gre dol po stezi, naenkrat pa (pride) on naproti ves en utrujen pa skuštran. Pa reče ona: »Noooo jaa!!« On pa: »Jà nò!?!« He, he. Pa sta šla vsak na svojo stran naprej – ona v cerkev, on pa domov.

Včas se je bolš na kratko spravhat, al?

Včasih se je bolje na kratko pogovoriti, ali ne?

Glasoslovne posebnosti: *stazda* – še v Pleteršniku (1974: 575) steza in stezda; *pərvošo* – sklop šč gre v š; *kòmo* – kratko naglašeni vokali srede besede in umik naglasa v levo; *šva* – švapanje; *zutra, bol* – izginjanje soglasnikov; *štuə* – štekanje in dvoglasnik; *gər* – polglasnik je rezultat moderne vokalne redukcije. **Besedišče:** *lumpat* – pog.; *koj* – nar.; *douta* – kor. nar. prislov v pomenu oddaljevanja; *naenbart* – količinski prislov, tvorjenka iz en in bart, slednji izvira iz starovisokonemške ein fart; *zmartran* – nižje pogovorno. Besedna zveza: *se je naprajva gər* – germanizem. **Oblikoslovje:** tož. ed. *cerko* – namesto cerkev; *pərvošo* – posebna glagolska končnica za 3. os., ed., pret., m. sp. namesto privoščil; *spravhat* – nedoločnik je kratek. **Skladnja:** povedi se od začetka proti koncu krajšajo. Vse so priredne. Skladnja je zaznamovana z neknjižnim besednim redom naslonk, ponovitvami, premori, ogovarjanjem poslušalca, pakanjem in povedkom na koncu stavka.

Učenka je skušala z zapisom čim natančneje ujeti izvedbo pripovedi – s tem je v tekst vključila teksturo in dobili smo vpogled v živo besedo pripovedovalca. S temi elementi zapisa se učenec sreča že v 1. triletju, ko spoznava besedni in nebesedni jezik, v nebesedni govorici prepozna sporočilo in ga izrazi z besedami. Enako tudi v drugem in tretjem triletju posebej ob govornih nastopih, ko je pozoren na besedno in nebesedno govorico, na neknjižne besede, izgovor in naglas – ob tem

⁹ Glej v poglavju O izbiri znakov za zapis.

prepoznavna skladijski naklon povedi, vadi rabo treh pik in drugih ločil (UN 2002: 29, 42, 64, 73).

Delno je tekstura vključena v tekst, delno je zajeta v didaskalijah. Z ločili nam razkriva intonacijo besed, povedi, geste (Iz besed *što gəra* razberemo dvig roke.). Izvemo o načinu pripovedovanja, o odnosu pripovedovalca do pripovedovanega – verjame v resničnost pripovedi. Na tempo pripovedovanja kažeta ločili pomišljaj in tri pike, ki označujeta premor (zastranitev in nadaljevanje pripovedi). Na posne-manje žive govorice kaže zapis dobesednih navedkov, ki upošteva pripovedovalčev glas, spremembo intonacije, emocionalne poudarke.

Zapis konteksta odkriva nekaj osnovnih podatkov o pripovedovalcu in okoliščinah pripovedovanja, v samem tekstu pa razkriva zavlačevanje pripovedovanja na začetku, preblisk o ustreznosti zgodbe, nagovor poslušalki. H kontekstu spada zadnja pripomba z vzgojno vsebino.

O tem, kaj nam prinaša zapis na vseh treh ravninah, se z učenci pogovarjamo, redko o tem pišemo, razen kar se tiče analize besedišča.

3 O izbiri znakov za zapis

FD je srečanje z umetnostjo govorjenega jezika, zato se nam odpira vprašanje, kako zapisati govorjeno besedo, še posebej, ker je ta velikokrat neknjižna in narečna. Gre za odločitev o prenosu teksta na papir, zato govorimo o prekodiranju, tj. prenos žive govorice v pisani medij (Stanonik 1990: 45). Vera Smole (1994: 150–151) ponuja rešitev in črkam slovenske abecede dodaja posebne znake, kakršne poznamo tudi v knjižnem jeziku, npr. za ožine, širine idr. Postopek zapisovanja in spreminjanja govorjenega besedila v pisno obliko poimenujemo glede na približevanje knjižnemu jeziku. V. Smole (1994: 152–153) govori o **prevodu, priredbi in zapisu**. Prevod imenuje prenos besedila iz narečja v knjižni jezik na vseh ravninah, priredba prenos besedila iz narečja v bolj ali manj knjižnemu jeziku približan (pokrajinski) pogovorni jezik, (narečni) zapis pa dosleden prenos vseh glasov narečnega besedila z dogovorjenimi znaki (transkripcijo). Poznamo torej več možnosti zapisa, pomembno je, da se odločimo in smo pri odločitvi dosledni.

3.1 Prevod. Pripoved v celoti obnovimo, predstavljeno v knjižni pisni jezik na vseh jezikovnih ravninah. V šoli nam služi le za primerjavo neknjižnega s knjižnim jezikom. Za slovstveno folkloristiko je to najslabša izbira, saj je tak zapis osiromašen. Spomnimo se, kaj se zgodi, če v knjižni jezik prevedemo ubeseditveno govorjenje – izgubimo vse lastnosti le-tega: narečne posebnosti (skladijske in oblikotvorne vzorce, glasoslovne posebnosti, besedje); izgubimo del konteksta. Že ko govorjeno besedo zapišemo, se marsikaj izgubi, s prenosom v knjižni pisni jezik dobimo novo besedilo, ki »izvirniku« skoraj ni več podobno.

3.2 Priredba. Če prenesemo besedilo iz narečja v knjižnemu jeziku približan pogovorni/pokrajinski jezik, gre za delno poknjiževanje. To lahko naredimo na **dva načina**.

3.2.1 Besedilo na glasoslovni ravni približamo knjižnemu jeziku, upoštevamo lastnosti njegovega zapisa, ohranimo pa vrstni red besed in narečno besedje. Tako izgubimo večino glasoslovnih posebnosti, neknjižnega besedja in narečnih oblik besed, ohranimo le skladnjo govorca. Zapis je primeren za rabo v osnovni šoli, saj nam ne povzroča veliko dilem, in nudi več možnosti za objavo v kakšni reviji, časopisu, šolskem glasilu. Sledi primer takega zapisa obravnavane pripovedi. Primer takšne priredbe:

STA SE SREČALA

To je bilo res ... Samo ne komu praviti!

Sta pa bila tu ena dva, tu zgoraj v Koprivni sta bila doma – saj tam še živijo, otroci pa vnuki, seveda, ti ne poznaš – je pa, seveda, on šel malo popivat ... Je sobota bila, si je pa malo bolj privoščil. Zjutraj ga še *koj* ni bilo, se je pa spravila pa šla sama v cerkev.

Pa gre dol po stezi, naenkrat pa (*pride*) on naproti ves en utrujen pa skuštran. Pa reče ona: »Nooooo jaa!!« On pa: »Jà nò!?!« Pa sta šla vsak na svojo stran naprej – ona v cerkev, on pa domov.

Včasih se je boljše na kratko pogovoriti, ali ne?

3.2.2 Besedilo z nadnarečno podobo jezika¹⁰ ohranja skladnjo in narečne glasoslovne (npr. polglasnik, dvoglasniki) in besedne posebnosti, zaznamuje naglas besed, ki so izgovorjene drugače kot v knjižnem jeziku. Taka izbira tudi najbolj sledi napotku Zmage Kumer, da naj bo zapis »verna slika besedila z narečnimi posebnostmi, vendar tako preprost, da ga je mogoče brez težav pravilno prebrati. Zvočni posnetek pa je dokument, ki ga ne more nadomestiti nobena transkripcija« (Kodre 2003: 5, povzeto po Zmagi Kumer). V takem zapisu se čuti jezik krajine in se odkrivajo lastnosti govora vsakega posameznega govorca. Z natančnim zapisom se ohranjata slikovitost in pristnost narečja. S strokovnega vidika je to najustreznejša izbira, vendar pri pouku v osnovni šoli žal ne najustreznejša, saj zahteva veliko sistematičnega dela, torej tudi časa, ki ga ni. Z zapisom lahko poskusimo pri izbirnem predmetu (tudi v zunajšolskih dejavnostih, pri dodatnem pouku slovenščine ipd.) in se nanj prej pripravimo, tako da učenci ob besedilu poslušajo učiteljevo ali posneto branje; glasno berejo isto besedilo in si izpišejo besede, ki so drugače zapisane kot v knjižnem jeziku ter jih skušajo razvrstiti po pojavih. Ob tem ugotavljajo določene zakonitosti; npr. izpišejo besede s polglasniki in ugotovijo, da so na mestu samoglasnikov (npr. *səvəda* – *səvəda*, *pərvošo* – *pərvoščil*, *vəs* – *ves*).

¹⁰ Tako je zapisano besedilo *Sta se srečala*. V njem gre za koroško narečje, zato smo za zapis teksta dodali znak za polglasnik (ə). S polglasnikom so zapisani tudi dvoglasniki (*o* → *uə* in *e* → *iə*).

3.3 Narečni zapis. Dialektološki zapis poznamo; njegova prednost je v tem, da ujame vse posebnosti govora. Tak zapis bi gotovo koristil dialektologom pri raziskovanju, nikakor pa ni uporaben za osnovnošolsko in širšo rabo. Tak zapis je v osnovni šoli primeren le za redke posameznike, ki se odločijo npr. za raziskovalno nalogo, sicer je potrebno upoštevati namen in naslovnika, npr. objava v časopisu v preprostejšem, bolj berljivem zapisu ali objava v šolskem glasilu, ki lahko nudi več različnih zapisov.

4 Vprašanje etike

S pripovedovalcem moramo sprejeti dogovor o zapisovanju, zato učence opozorimo na etiko zbiranja gradiva. Ne gre samo za snemanje FD, ampak tudi za objavo zapisanega besedila, zato moramo pripovedovalce seznaniti tudi z načinom zapisa. Izkušnje so pokazale, da nekateri namreč ne želijo javne objave zapisa, ki bi odkril vse njihove posebnosti govora – tudi zato, ker je med mnogimi zakoreninjeno prepričanje, da je njihov narečni govor v primerjavi s knjižnim jezikom grd.

5 Motivacija za delo in poustvarjanje

Učenci imajo radi svoj pogovorni jezik, zdi se jim zanimivo ukvarjati se z narečjem/pokrajinskim jezikom. Hkrati so na svoj govor čustveno vezani in to je naša prednost. Večina v svojih domačih odkrije pripovedovalce ali vsaj kakšno zanimivo zgodbo. To utrdi njihove stike. Starši so nam lahko v pomoč, saj so močan motiv za otrokova prizadevanja. Rezultati ankete, opravljene med starši in starimi starši učencev Osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem v šolskem letu 2006/07, kažejo, da nas podpirajo. Od 111 vprašanih se 102 zdi prav, da zbiramo in zapisujemo folklorno gradivo. Med utemeljitvami beremo, npr. jezik brez narečja je mrtev jezik in brez duše; narečja bogatijo jezik in ga delajo zanimivejšega; narečna beseda se spreminja, zato jo moramo ujeti.

Učence je potrebno za delo nagraditi z dobro oceno, bolj so tudi motivirani, če vedo, kaj bodo naredili z zbranim gradivom. Potrebno ga je predstaviti drugim; sošolcem, staršem, učiteljem in širše; pripravimo npr. učno uro za drug oddelek; razstavimo gradivo – v učilnici, avli šole, knjižnici; uporabimo ga za kakšno javno prireditev; izdelamo razredno, šolsko glasilo ali slovarček narečnih besed; sodelujemo s krajevnim radiom; izdelke objavimo v strokovnem glasilu *Slovstvena folkloristika*; mogoče zbrano gradivo uporabimo znotraj dramskega besedila in pripravimo gledališki dogodek, kot nam ga je uspelo realizirati v šolskem letu 2005/06. Gledališki dogodek je bil rezultat enoletnega dela recitacijsko-dramskega krožka. Vseboval je dramsko besedilo (to je nastalo nekaj let prej na osnovi raziskovanja o veliki noči na Koroškem) in folklorne pripovedi. Nekaj pripovedi smo izbrali iz knjige *Lesene cokle* iz zbirke Glasovi, ostale so poznali učenci in jih glede na besedilo sami predlagali in vključili.

Pripovedovanje sošolcem ali oblikovanje novega dogodka sproža tudi nove dileme: ali gre za performance ali folklorizem.¹¹ Dejstvo je, da je pravi performans le v avtentičnem okolju, da je spontan, nenačrtovan. V tem pogledu tudi »organizirani« folklorni dogodek ni pravi performans, saj je vzet iz običajnega kraja in časa. Pa vendar, če učenci pripovedujejo sošolcem, kar so slišali, oblikujejo pripoved po svoje, ob tem lahko nastane nova različica in slovstvena folklor se prenaša naprej. Gledališki dogodek res izstopa iz naravnega okolja, vendar ga ne bi uvrstili med folklorizem,¹² ker nima namena učinkovati nepristno (npr. s pisanostjo), pojavov ne preoblikuje niti stilizira in ne ustvarja dobička. Učenci so se skušali z besedo in telesom približati poslušalcem. Pripovedi iz knjige so posneli dobesedno in se jim tudi glasovno (kjer so imeli tonski zapis) skušali čim bolj približati, lastne pripovedi pa so se glede na vsakokratni kontekst spreminjale – glede na odzive gledalcev/poslušalcev so jih npr. krajšali ali daljšali.

6 Sklep

Slovstvena folkloristika ima svoje mesto v učnem načrtu in učitelj ima (sicer ne veliko) nekaj maneverskega prostora, znotraj katerega se odloči, koliko časa in energije bo porabil za uresničevanje njenih ciljev. S svojimi prizadevanji lahko vpliva na pozitivnejši odnos učencev do slovstvene folklore. Lahko ji da večjo težo in s tem vrednost, poudari, da gre za besedno umetnost, ki ni manj vredna od literature, ampak le drugačna. Delo naj bo učencem v veselje, zato moramo paziti, da naše zahteve ne bodo previsoke. Globino cilja določimo glede na to, kje ga bomo skušali doseči (npr. pri pouku, izbirnem predmetu), in glede na učenca, ki ga imamo pred seboj.

Viri in literatura

- KODRE, Petra, 2003: Slovstvena folklor v osnovni šoli. *Slovstvena folkloristika* 2/1. 19–20.
- MOHOR, Miha, KOŠIR, Manca, STANONIK, Marija, 1999: *Naš čas-opis*. Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole. Ljubljana: Rokus.
- PLETERŠNIK, Maks, 1974: *Slovensko-nemški slovar* 1–2. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- POTOČNIK, Iva, 2001: *Pripovedovali so jih mati moja*. Prevalje: OŠ Franja Goloba Prevalje.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–4, 1979, 1980, 1985. Ljubljana: DZS.
- SMOLE, Vera, 1994: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23. 143–154.
- STANONIK, Marija, 1982/83: Slovstvena folklor med terenom in kabinetom. *Jezik in slovstvo* 28/3. 71–78.
- STANONIK, Marija, 1984: Slovstvena folklor v domačem okolju. *Mentor* 8. 35–42.

¹¹ M. Stanonik (1999: 47) govori o treh merilih, ki veljajo za folklorizem, in sicer: folklorni pojav mora izstopiti iz svojega naravnega, pristnega okolja, pri čemer spremeni svojo funkcijo in mu je ob izgubi krajevnosti dodeljena vloga nosilca širše pokrajinske ali celo narodne istovetnosti.

¹² Strnjen in natančen prikaz slovstvenega folklorizma glej v Stanonik 1992: 673–683.

- STANONIK, Marija, 1990: *Slovstvena folklor v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- STANONIK, Marija, 1991: Terminološke vzporednice slovstveni folklori. *Traditiones* 20. 79–94.
- STANONIK, Marija, 1992: Slovstveni folklorizem. *Nova revija* 11/121–122. 673–683.
- STANONIK, Marija, 1994: Tekstura – dinamični princip slovstvene folklore. *O amaterskem gledališču. Zbornik s strokovnega posveta o amaterskem gledališču na podeželju in v urbanem okolju*. Ur. M. Zobec. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije. 58–75.
- STANONIK, Marija, 1999: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.
- STANONIK, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984: *Slovenska slovnica*. Pregledna in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Učni načrt. Izbirni predmet – program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina: Gledališki klub, Literarni klub, Šolsko novinarstvo*, 2003. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.
- Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina*, 2002. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.
- VERDINEK, Bojana, 2000: Več pozornosti živi slovstveni folklori. *Slovenščina v šoli* 5/2–3. 39–42.
- VERDINEK, Bojana, 2004: Analiza folklornega dogodka v luči sodobnih spoznanj slovstvene folkloristike. *Slovstvena folkloristika* 3/1. 6–10.